

KOMUNICIRANJE PODNEBNE KRIZE V KNJIŽEVNOSTI: PRIMER PISATELJICE NATAŠE KRAMBERGER

JOŽICA ČEH STEGER

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija
jozica.ceh@um.si

Prispevek temelji na premisi, da je globalna razsežnost podnebne krize družbeno-kulturni problem in s tem sestavni del javnega diskurza, h kateremu lahko pomembno prispeva tudi književnost. V primerjavi s strokovnimi razlagami ima podnebna fikcija to možnost, da lahko abstraktnost podnebnih sprememb konkretizira z otipljivimi zgodbami in realnimi izkušnjami posameznic in posameznikov v sedanjosti. Po opisu značilnosti in posebnosti podnebne fikcije v okviru ekokritike, znotraj katere zavzema po letu 2000 posebno mesto tudi roman o podnebnih spremembah, se prispevek osredinja na literarno dejavnost in okoljski aktivizem pisateljice in ekološke kmetice Nataše Kramberger. Z vidika tematizacije podnebnih sprememb sta predstavljena avtobiografsko zasnovan ekološki roman *Primerljivi hektarji* (2017) in žanrski hibrid *Po vsej sili živ* (2024), v katerih Nataša Kramberger pripoveduje o težavah in pomenu ekološkega kmetovanja v času vse hujših podnebnih sprememb.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.6.2025.14](https://doi.org/10.18690/um.ff.6.2025.14)

ISBN
978-961-299-008-4

Ključne besede:
podnebna fikcija,
ekokritika,
roman o podnebnih
spremembah,
tema ekološkega
kmetovanja,
Primerljivi hektarji,
Po vsej sili živ

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.6.2025.14](https://doi.org/10.18690/um.ff.6.2025.14)

ISBN
978-961-299-008-4

Keywords:

climate fiction,
ecocriticism,
novel on climate change,
theme of ecological
farming,
Comparable Hectares,
Struggling to Survive

COMMUNICATION OF THE CLIMATE CRISIS IN LITERATURE: THE CASE OF THE WRITER NATAŠA KRAMBERGER

JOŽICA ČEH STEGER

University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia
jozica.ceh@um.si

The present contribution draws from the premise that the global perception of the climate crisis is a socio-cultural problem and thus an integral part of public discourse, where literature can also play a significant role. Compared to professional (technical) explanations, climate fiction has the ability to concretize the abstractness of climate change with tangible narratives and real-life experiences of present-day individuals. Following the descriptions of the characteristics and specifics of climate fiction in the framework of ecocriticism, in the framework of which the climate change novel after the year 2000 occupies a prominent position, this paper focuses on the literary activities and environmental activism of the writer and ecological farmer Nataša Kramberger. Based on the viewpoint of climate change thematization, the autobiographically designed ecological novel *Primerljivi hektarji* [*Comparable Hectares*] (2017) and the genre hybrid *Po vsej sili živ* [*Struggling to Survive*] (2024) will be presented. Here, Nataša Kramberger speaks of the difficulties and significance of organic farming in times of the ever-worsening climate situation.

1 Uvod

Paul J. Crutzen in Eugene F. Stoermer sta na začetku 21. stoletja uvedla v geološke in okoljske raziskave antropocen,¹ s katerim sta opredelila človekov dominantni vpliv na geološke in fizikalne sisteme našega planeta. Diskurz o antropocenu govori o antropogenih spremembah našega planeta, podnebni krizi, segrevanju ozračja, zasičenosti oceanov z mikroplastiko, izgubi biodiverzitete idr. V različnih področjih znanosti, od naravoslovja do družboslovja in humanistike, so v ospredju vprašanja o planetarni razsežnosti ekološke krize, kar zahteva novo razumevanje sveta, človeka, odnosov med naravo in kulturo. Človek v antropocenu ni več le biološko, socialno in kulturno bitje, temveč mu je pripisana geološka moč. Razumljen je kot uničevalec našega planeta do te mere, da je ogrožen obstoj civilizacije, današnje in prihodnjih.

Diskurz o antropocenu pozna pesimistično in bolj optimistično perspektivo prihodnosti, iz ekonomskih in drugih interesov se rojevajo tudi podnebni skeptiki, zanikovalci podnebne krize in zagovorniki teorije zarote. Optimistične razlage rade izpostavljajo novo tehnologijo, inovativno moč človeka, in se opirajo na geoinženiring,² človekovo manipuliranje atmosfere in biosfere, kot sta npr. zmanjšanje segrevanja z emisijami žveplovega sulfata v atmosfero in stratosfero ter stimulacija rasti planktona z dodajanjem železovega sulfata v oceane. (Dürbeck, 2015)

Ursula K. Heise (2010) piše, da so različne interpretacije podnebnih sprememb morda pogojene tudi s kulturno tradicijo pripovednih vzorcev. V Evropi in ZDA ima namreč zelo dolgo tradicijo pripovedni vzorec o koncu narave z bogatim inventarjem retorike kriznih stanj, ki se vse od romantike do sodobnih ekoloških gibanj ponavlja v različnih variantah. Iz te tradicije se nemara v književnosti rojevajo tudi zelo mračne, apokaliptične in katastrofične prognoze podnebne krize ter izgubljanja rastlinskih in živalskih vrst v 21. stoletju.

Antropogene podnebne spremembe je potrebno razumeti kot kompleksen pojav ekološko-kulturne transformacije, ki posega v vse plasti družbe in kulture, zato so v veliki meri družbeno-kulturni in moralni problem. Ni jih mogoče omejiti le na

¹ Crutzen je umestil začetek antropocena v 18. stoletje, v leto iznajdbe parnega stroja (1874) in začetek industrijske revolucije, vendar časovna opredelitev antropocena ni enotna. (Dürbeck, 2015: 108)

² Takšne predloge navaja tudi K. S. Robinson v romanu *Ministrstvo za prihodnost*.

meteorološke podatke, klimatološke analize ali socialnoekonomske scenarije prihodnosti. V komuniciranju antropocena in podnebnih sprememb ima pomembno nalogo humanistika in znotraj nje literarna veda. Naloga literarne vede je preučiti, kako sploh pripovedovati o antropocenu, zapisati mora teorijo in umetnost antropocena, raziskati jezikovna in slogovna sredstva ter medije za opisovanje človeka kot geofizikalne sile. (Goodbody, 2020)

Oglejmo si nekaj posebnosti in prednosti, ki jih ima na razpolago literarno komuniciranje podnebne krize. V primerjavi s praktičnimi, moralnimi, znanstvenimi in drugimi neumetnostnimi diskurzi tematizira književnost podnebno krizo na estetski način. Literarni diskurz se od neumetnostnih diskurzov loči tudi po svoji odprtosti, kar mu omogoča, da lahko sprejme prvine drugih diskurzov in jih na različne načine reprezentira. Podnebne spremembe v današnjem času vse bolj občutimo, vendar so v svoji osnovi globalen in abstrakten pojav, časovno presegajo življenjsko dobo človeka ali celo več generacij, ni jih mogoče natančno napovedati ipd. Književnost pa jih lahko z zgodbami konkretizira, umesti v čas in prostor, vključi različne akterje, omogoča ubeseditev široke palete emocij, konkretnih izkušenj s podnebno krizo ter domišljjskih, fantastičnih in apokaliptičnih podnebnih scenarijev. Ne nazadnje prinaša tudi lahkotnejše, humorne in ironične ubeseditve podnebne problematike. Prav tako na široko odpira prostor za kritične in polemične refleksije o podnebni problematiki, ponuja kreativne ideje in ustvarja različne literarne podobe narave. Na razpolago ima širok razpon narativnih in slogovnih postopkov ter figur; od realnih, metaforičnih, simbolnih, apokaliptičnih, utopičnih in distopičnih podob, domišljjskih predstav, lirskih opisov, elegičnih in nostalgicnih občutij do sredstev humorja, ironije in satire. (Čeh Steger, 2015)

2 Podnebne spremembe v obzorju ekokritike

Ob vsesplošni ekologizaciji družboslovja in humanistike zavzema vse vidnejšo vlogo tudi ekološka kritika oziroma ekokritika (*ecocriticism*). Opredeljena je kot interdisciplinarni akademski pristop raziskovanja odnosov kulture (književnosti) in narave. Po angloameriških univerzah se je oblikovala v 90. letih prejšnjega stoletja in se najprej uveljavila v okviru literarne vede. Za njeno dokončno uveljavitev velja leto 1996, ko sta Cheryll Glotfelty in Harold Froom izdala zbornik z naslovom *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Studies*. Glotfelty je v uvodu tega zbornika zapisala osnovno definicijo ekokritike kot preučevanje odnosov literature in fizičnega okolja (Glotfelty, 1996). V ZDA se je ekokritika sprva osredinila zgolj na

raziskovanje ameriških transcendentalistov 19. stoletja, še posebej na Henryja Davida Thoreauja, literarni žanr *nature writing*³ in divjino kot osrednji pojem severnoameriške literature. (Hofer 2007: 38) Ekokritika se je sočasno institucionalizirala tudi v Veliki Britaniji, vendar pod imenom zelene študije (*Green Studies*) in ob raziskavah angleške romantike. Kmalu zatem se je zanimanje za ekokritiko širilo po Evropi, Aziji idr. V nemškem govornem območju so se njeni zametki porodili konec prejšnjega stoletja v okviru kateder za anglistiko in amerikanistiko, izraziteje pa se je uveljavila po letu 2004, ko je bilo ustanovljeno Evropsko društvo za preučevanje literature, kulture in okolja (European Association for the Study of Literature, Culture and the Environment, EASLCE). V zadnjih dveh desetletjih se je ekokritika precej uveljavila na hrvaških univerzah, v manjši meri je prisotna tudi na Slovenskem.⁴

Glotfelty (1996) je po analogiji s feministično teorijo Elaine Showalter opisala tri razvojne stopnje ekokritike glede na njeno raziskovalno področje, ki pa niso med seboj strogo ločene in prehajajo druga v drugo. Na prvi stopnji si je ekokritika prizadevala za ponovno odkritje narave v književnosti. Zanimale so jo različne, pogosto stereotipne reprezentacije narave (divjina, arkade idr.) v literarnem kanonu in na njegovem obrobju, mesto narave v razvoju književnosti ipd. Na drugi stopnji se je posvetila literarnim vrstam in žanrom o naravi (npr. poeziji narave, bukoliki, idili, pastoralni, utopičnim in distopičnim romanom, *nature writing*, potopisom), ki so bolj na obrobju ali celo zunaj literarnega kanona, prav tako nefikcijskim besedilom, povezanim z naravo in okoljem (npr. turističnim vodnikom). Na tretji stopnji se posveča teoretskim vprašanjem narave, simbolnim konstruktom narave, kritiki hierarhičnih dualizmov v patriarhalni družbi, kot so kultura/narava, jaz/drugi, duh/telo, subjekt/objekt, čustvo/razum idr. Tematsko področje ekokritike se širi v urbana območja, v sorodne umetnostne zvrsti in medije (likovno umetnost, film, gledališče, video igre idr.). (Čeh Steger, 2015) Vse pogostejše so primerjalne, meddisciplinarne in medmedialne ekokritične raziskave, na kar opozarja tudi najnovejši hrvaški zbornik ekokritičskih razprav v dveh knjigah z naslovom *Ekokritika između prirode i kulture* I, II (2024).

³ Ameriški literarni žanr *nature writing* tematizira subjektivno doživetje narave, informacije o zgodovini narave in njeno filozofsko interpretacijo. (Goodbody 1998: 27; Čeh Steger 2015: 40)

⁴ O razvoju ekokritike (Hofer, 2007; Čeh Steger, 2012, 2015).

Ekokritika kot interdisciplinarna raziskovalna usmeritev poudarja raznolikost kot posebno vrednoto na vseh ravneh. Zavestno temelji na različnih teoretskih in metodoloških pristopih ter strokovnih pogledih, ki jim je skupno, da izhajajo iz nehierarhičnega načina razmišljanja, vzajemnosti in medsebojne povezanosti. Predmet tovrstnih raziskav so literarne oz. kulturne ubeseditve človekovega odnosa z nečloveškimi subjekti v naravi, še posebej kritika antropocentrizma, objektivistično in konstruktivistično razumevanje narave, tudi razkorak med akademsko teorijo in političnim okoljskim angažmajem.

Ekokritičarke in ekokritiki se od začetka 21. stoletja vse bolj odzivajo na grozljivo uničevanje narave in zatiranje nečloveških oblik življenja ter v svojem raziskovanju literature dajejo prednost tovrstnim temam (Heise, 2004). Človek kot geološka sila spreminja planet, z ogljičnimi odtisi, onesnaževanjem, pesticidi, monokulturami, neenakostjo, migracijami, geoinženiringom idr. povzroča, da ta postaja podoben umetnemu oz. izgrajenemu okolju, v katerem se vse bolj brišejo razlike med naravo in kulturo (Đurđević, 2024). V novem tisočletju se je zato predmetno področje ekokritike razširilo iz lokalnih in nacionalnih okvirov v planetarni in globalni prostor, posebno pozornost namenja ekološkim posledicam osebnega in skupnega življenjskega sloga, ekološki pravičnosti, aktivističnemu angažmaju, podnebnim spremembam in ekološkimi žanrom (Zemanek, 2018; Đurđević, 2024).

2.1 Podnebna fikcija in ekološki žanri

Podnebne spremembe so klimatski, socialni, ekonomski, psihološki in moralni problem. Zahtevajo spremenjen odnos do okolja in narave, spoznanje, da je preživetje človeštva odvisno od ravnovesja na Zemlji, ki smo ga porušili. Da bi lahko prišlo do spremembe v načinu mišljenja, je potrebno komuniciranje podnebne krize na vseh ravneh družbenega življenja. Ob strokovni literaturi, medijih, šolski vzgoji idr. lahko k temu pomembno prispeva podnebna fikcija. Vanjo se uvrščajo literarna in druga umetnostna dela (film, likovna dela, gledališke predstave, triler, strip idr.), v katerih dobi podnebje vlogo akterja in ni več le dogajalna kulisa.

Glavna naloga literarne podnebne fikcije ni posredovanje informacij o podnebni problematiki, v primerjavi s strokovnimi informacijami ima to posebnost, da nas zmore na estetski način inspirirati in motivirati, da bomo o svojem odnosu do narave razmislili in se morda začeli obnašati bolj odgovorno. Prav tako praviloma ne ponuja napotkov in konkretnih podnebnih rešitev, ampak z zgodbami nazorno osvetljuje

pretekle in sedanje vzroke za podnebne spremembe, slika njihove posledice, prinaša scenarije o bližnji ali bolj oddaljeni podnebni prihodnosti, destabilizira dejansko stanje, odpira alternativne možnosti, preizprašuje etične dileme v zvezi z okoljem in nas nagovarja, da razmislimo o vrednotah in svojem ravnanju. (Goodbody, 2020) Strokovne in znanstvene razlage podnebnih sprememb so precej abstraktne. V primerjavi z njimi ima podnebna fikcija to možnost, da s konkretnimi, krajevno in časovno oprijemljivimi zgodbami to abstraktnost konkretizira, bralec se lahko z literarnimi osebami različnih profilov identificira, do njih razvije empatijo ali se od njihovega delovanja in mišljenja distancira, razmisli o alternativnih možnostih ravnanja z okoljem ipd.

Diskurz o pereči ekološki problematiki je povzročil spremembe v literarni vedi v smislu preoblikovanja sistema literarnih zvrsti in nastanka novih ekoloških žanrov, kot so roman o podnebnih spremembah, ekološki triler, ekološki riziko narativ idr. (Zemanek, 2018: 10) Velike spremembe so se zgodile v odmiku od mimetičnega koncepta narave in razumevanju idile, bukolike in pastorage, tj. literarnih zvrsti, ki so bile ob nastanku ekokritike razumljene kot mimetični koncepti narave in v samem jedru ekokritičnih raziskav, v novejšem času pa so v nasprotju z ekološko krizo in obravnavane kot literarni konstrukti.

V podnebni fikciji se pogosto prepletajo oblike distopičnega romana, znanstvene fantastike in trilerja (Goodbody, 2020). V ekološki literaturi je še zmeraj pogost tudi narativ katastrofe in apokalipse. Za ekološki narativ apokalipse je značilno, da je iz njega povsem izločena svetopisemska obljuba o paradizu po koncu apokaliptične katastrofe. Ekološki narativ apokalipse ima to moč, da deluje na bralčeva čustva in ga lahko prebudi iz ekološke otopelosti, a mu obenem ne daje nobenega upanja in ga ne spodbuja k aktivnemu delovanju. Zato se velja strinjati z Bühlerjem (2016), da bi se morala podnebna fikcija odmakniti od poenostavljenih apokaliptičnih in katastrofičnih scenarijev podnebne problematike ter bolj prikazovati, kako živeti z negotovostjo, ki jo prinašajo podnebne spremembe.

2.2 Roman o podnebnih spremembah

Med sodobnimi ekološkimi zvrstmi zavzema pomembno mesto roman o podnebnih spremembah. Po ugotovitvah Goodbodyja (2010) je roman o podnebnih spremembah v literarni vedi prisoten že od sedemdesetih let prejšnjega stoletja, od znanstvenih dokazov, da povzroča izgorevanje fosilnih goriv globalno segrevanje

Zemlje.⁵ V anglo-ameriškem območju se je vidneje uveljavil v devetdesetih letih prejšnjega stoletja, v evropskem prostoru pa doživel izrazit razcvet šele v začetku našega tisočletja, ko so postale podnebne spremembe pomembna literarna tema. (Goodbody, 2020; Mayer, 2015; Čeh Steger, 2024)

Sodobni roman o podnebnih spremembah je tematsko opredeljen, po svoji strukturi pa precej hibridna forma, naslanja se na različne žanre in konvencije, lahko vsebuje prvine trilerja, kriminalke, distopičnega, pastoralnega, razvojnega romana, znanstvene fantastike, riziko narativa, apokalipse idr. V zgodnjem obdobju so prevladovali ubeseditve znanstvenofantastičnih scenarijev o podnebni prihodnosti, dogajanje je bilo umeščeno tudi na druge planete, kot npr. v romaneskni trilogiji (*Read Mars*, 1992; *Green Mars*, 1993; *Blue Mars*, 1996) ameriškega pisatelja znanstvenofantastične podnebne fikcije K. S. Robinsona. Fantastični scenariji podnebne katastrofe so v zadnjih dveh desetletjih praviloma umeščeni v naš prostor in vse bliže naši sedanjosti,⁶ podobno je zaznati tudi v ekološkem romanu s prvini trilerja.⁷

Kakor ugotavlja Mayer (2015), se je po letu 2000 v romanu o podnebnih spremembah zgodil premik od apokaliptičnih in katastrofičnih scenarijev, umeščenih v daljno prihodnost, k tematizaciji individualnih in konkretnih zgodb o podnebnih spremembah v sedanjosti ali bližnji prihodnosti, o čemer pričajo npr. romani *Flight Behavior* (2012) Barbare Kingsolver, *EisTau*⁸ (2011) Ilija Trojanova, *Die Geschichte der Bienen*⁹ (2015) Maje Lunde idr. Praviloma izhajajo iz realističnega načina pisanja in realnih izkušenj s podnebnimi spremembami.¹⁰ V nadaljevanju si bomo ogledali, kako so realne izkušnje s podnebnimi spremembami ubesedene v delih (*Primerljivi hektarji*, 2017; *Po vsej sili živ*, 2024) pisateljice Nataše Kramberger.

⁵ Za prvi tovrstni roman navaja *The Lathe of Heaven* Ursule Le Guin iz leta 1972.

⁶ K. S. Robinson tematizira v romanu *The Ministry for the Future* (2020) katastrofalne posledice globalnih podnebnih sprememb in jih umešča v bližino naše sedanjosti. Ponuja tudi precej zamisli, kaj bi bilo potrebno storiti, da bi se spoprijeli z grozljivimi učinki antropocena. V prevodu Alenke Ropret je izšel tudi v slovenščini (*Ministrstvo za prihodnost*, 2023).

⁷ Prim. npr. roman *Der Zorn des Oktopus* (2022) avtorjev Dirka Rossmanna in Ralfa Hoppeja, v katerem se človeštvo bori za golo preživetje, podnebna kriza pa je umeščena že v leto 2029. (Čeh Steger, 2024)

⁸ V slovenščini je izšel pod naslovom *Tajanje* (2013) v prevodu Mojce Kranjc.

⁹ V slovenščini je izšel pod naslovom *Zgodovina čebel* (2016) v prevodu Neže Kralj.

¹⁰ O značilnostih podnebnega romana in njegovi tipologiji glej podrobneje Mayer (2015) in Čeh Steger (2024).

3 Nataša Kramberger – ekološka pisateljica in ekološka kmetica

Nataša Kramberger (1983) je preživljala že zgodnja otroška leta v tesnem stiku z naravo. Pri svoji babici v Jurovskem Dolu je spoznavala vsakdanje kmečko življenje in skrivnosti narave. Po končani Drugi gimnaziji v Mariboru je začela pisati prispevke za različne medije. Diplomirala je na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani in se v okviru projekta Erasmus izpopolnjevala tudi na Univerzi v Utrechtu na Nizozemskem. Pri enaindvajsetih letih se je preselila v Berlin in zaživela kot moderna nomadka med Berlinom in Jurovskim Dolom. Konec leta 2016 je v Jurovskem Dolu na veliko presenečenje vseh od mame prevzela okrog tri hektarje veliko in tedaj precej zapuščeno tipično slovenskogoriško mešano kmetijo ter jo počasi in z veliko vztrajnosti preoblikovala v ekološko in biodinamično kmetijo. O vzrokih za vrnitev na podeželje pravi v intervjuju z dne 31. 8. 2024, da še nima povsem oblikovanega stališča, vendar dodaja:

Vedno bolj pa ugotavljam, da je za človeka zelo pomembno, kako preživi svojih prvih nekaj let življenja. Sama sem odraščala pri babici in dedku na kmetiji na Malni, tam sem bila raje kot v vrtcu. Mislim, da sem v Berlinu začela pogrešati povezavo z naravo in zemljo. Poleg tega so me te teme vedno zanimale, tudi teoretsko sem se ukvarjala s socialno ekologijo. V nekem trenutku se mi je zdelo, da te stvari ne veljajo nič, če jih ne poskusiš v praksi.¹¹

Nataša Kramberger uspešno združuje ekološko kmetovanje s pisateljevanjem. Postala je literarna glasnica mnogih nekdanjih in sedanjih kmetic, vendar ne želi biti samo ekološka kmetica, za samo kmetovanje, kakor pravi, se niti ne čuti dovolj usposobljeno. Ob tem je še kolumnistka, angažirana borka za ohranjanje naravne in kulturne dediščine ter organizatorica interdisciplinarnih umetniških projektov o kmetijstvu, naravovarstvu, naravni gradnji z zemljo, kjer uspešno prenaša teorijo socialne ekologije v prakso.

Svojo kmetijo razume tudi kot platformo za mlade ljudi iz različnih dežel, na kateri spoznavajo, kaj pomeni trajnostni razvoj podeželja. V Jurovskem Dolu je ustanovila civilno iniciativo Zelena centrala. V prvem projektu *Polne vreče zgodb* (2009) je s somišljeniki zbirala odpadni tekstil, iz katerega so nato izdelali lične vreče, opremljene z zgodbo o tekstilu (lastniku, uporabi idr.). Na podlagi tega projekta je nastal scenarij za dokumentarni film v režiji Hanke Kastelic. Od leta 2014 na kmetiji

¹¹ <https://maribor24.si/lokalno/sveti-jurij-v-slovenskih-goricah/zivljenje-v-berlinu-zamenjala-za-slovenskogorisko-kmetijo-na-katero-prihajajo-mladi-iz-vse-evrope/>

v Jurovskem Dolu izvajajo mladinsko mednarodno izmenjavo. Že več kot deset let vsako poletje privabijo mlade iz vse Evrope, ki v različnih interdisciplinarnih projektih spoznavajo stik z zemljo, si pridobivajo znanje in izkušnje za ekološko in biodinamično kmetovanje ter prilagajanje podnebnim spremembam. Doslej je prišlo na kmetijo že več kot 600 mladih ljudi iz vse Evrope. Poleti leta 2021 so se npr. v projektu *Lokalni (iz)viri globalnih sprememb* ukvarjali s temami, kot so skrb za vodo in naravne vire, ekološko kmetijstvo, mladinsko delo v času podnebnih sprememb, in vse to povezali z mednarodnim fotografskim natečajem. Naslednje leto so se v projektu *Naprej k zemlji: razgradnja* zbrali mladi arhitekti iz Slovenije, Avstrije in Italije. Na kmetiji so skupaj v celoti razgradili staro »cimpračo« iz 19. stoletja in ugotovili, da je povsem brez okoljske teže, saj so vse njene dele vrnil v naravo. V okviru različnih projektov so mladi spoznavali tudi gradnjo z lokalno zemljo, raznolikost tradicionalnih tehnik gradnje v svetu, restavrirali pohištvo in malo lopo za orodje, ukvarjali so se z zelišči, visokodebelnim sadovnjakom idr. ter ustvarjali medijske vsebine o teh temah za objave v Sloveniji in tujini.¹²

Nataša Kramberger tako v življenju kakor tudi v svojih književnih, publicističnih in esejističnih delih izvirno povezuje urbano in podeželsko življenje. Za svoj prvi roman *Nebesa v robidah* (2007) je prejela nagrado Evropske zveze za književnost, drugega z naslovom *Kaki vojaki* (2011) je napisala v verzih in slikah, sledila sta roman o ekološkem kmetovanju *Primerljivi bekatarji* (2017) in žanrski hibrid *Po vsej sili živ* (2024), za katerega je leta 2025 prejela nagrado Prešernovega sklada. Če je prej še dvomila, da je kmetovanje ustrezna tema za sodobnega bralca, se je po tem priznanju osvobodila pomislekov in lahko bolj samoumevno piše o lastnih izkušnjah kmetovanja. Svoje literarno ustvarjanje razume kot glas številnih kmetic skozi čas in v sebi uspešno združuje identiteto pisateljice in kmetice. Med literarnim ustvarjanjem in kmetovanjem vidi številne povezave. Verjame, da je kmetovanje lahko poezija, oboje je produkcija, zahteva potrpežljivost, iznajdljivost in kreativnost. Oboje daje tudi lepoto in užitek. Svoj pristanek na kmetiji v Jurovskem Dolu razlaga tudi kot dejanje radikalnega patriotizma prebivalke planeta in spoznanja, da izhaja vse, kar se dogaja z našim planetom, iz lokalnega okolja. V tem okolju želi biti aktivna državljanka.¹³

¹² <https://n1info.si/video/podkast/zemlja-omogoca-da-se-zgodi-carovnjija/>

¹³ Prav tam.

3.1 Ekološki roman *Primerljivi hektarji*

V avtobiografsko zasnovanem romanu Nataše Kramberger *Primerljivi hektarji* (2017) s podnaslovom *Pripoved o setvenem kolobarju* je prvoosebna pripovedovalka moderna in izobrazena ženska. Svoje življenje usklajuje med svetovljanskim Berlinom in podeželskim Jurovskim Dolom, kjer je postala lastnica zapuščene kmetije, potem ko jo je prevzela od svoje mame in jo s starodavnim načinom kmetovanja, brez težke mehanizacije, rabe pesticidov idr., počasi in s številnimi težavami razvila v ekološko in biodinamično kmetijo.¹⁴ Protagonistka na svojevrsten način združuje pisateljevanje s kmetovanjem, kulturo z naravo in tradicijo s sodobnostjo. Na vasi in v mestu je tudi okoljsko angažirana, v Berlinu se zavzema za ohranjanje dreves v parku, doma odločno nasprotuje izgradnji bencinske črpalke v bližini vodnega vira. Protagonistka izhaja iz blokovskega naselja, vendar je čustveno najbolj navezana na svojo babico kmetico. Tudi iz spoštovanja do nje se odloči nadaljevati rodovno tradicijo kmetovanja, potem ko jo je mama skoraj pretrgala, saj je nad kmetijo obupala. Pripovedovalka je pri svoji babici preživljala zgodnja otroška leta in v njenem varstvu spoznavala pristno življenje z naravo, kmečka opravila, navade in običaje (pripravo velikonočnega kruha, žganjekuho, pobiranje jajc, pitje lipovega čaja, pašo živine, kuhano govedino za nedeljsko kosilo idr.). Babica, z mnogimi izkušnjami in preizkušnjami kmetice, ji pomeni dragocen vir družinskih skrivnosti in živ vrelec ljudske modrosti. Avtorica oživlja njeno duhovno bogastvo v obliki fragmentarnih spominov, lirskih, mestoma humornih opisov, narečnih besed, odlomkov pesmi, izštevank idr. Lik babice predstavlja v romanu živo vez s kmečko preteklostjo in je obenem prerokovalka strašljive podnebne prihodnosti:

Prijela sem se za stol in pogledala proti babici. V levi roki je držala kruh, v desni pa nož: »Lakota bo prišla, poslušaj, kaj ti govorim. Že zdaj se vidi, suša bo še hujša suša in poplave bodo še hujše poplave in mraz bo še hujši mraz in veter, joj, veter bo še hujši veter in odnesel bo vse, kar smo imeli, kar imamo, kar bomo imeli, jaz se vetra bojim, takega vetra ne pomnim, zemljo bo odnesel in njive bodo popokale in ...« (Kramberger, 2017: 23)

Mlada prevzemnica zapuščene mešane kmetije se v romanu sooča s številnimi težavami: z lastno nevednostjo in neizkušenostjo, z dvomi, napornim fizičnim delom, molji v zrnju, s plevelom na njivi, z ogromnimi roji sršenov v krošnjah zrelih hrušk in duplih dreves, s srnjadjo v nasadu slivovih dreves, pomankanjem osnovnega orodja, z voluharjem v vinogradu, vse hujšimi in vse pogostejšimi vremenskimi

¹⁴ Leta 2023 je izšel ponatis romana, leta 2021 tudi v nemškem jeziku pod naslovom *Verfluchte Misteln* v prevodu Lize Linde.

ujmami (sušo, pozebo, orkanskim vetrom) idr. Ogromno preglavic ji povzroča administrativno-birokratski aparat kmetijskega ministrstva, kritična je do birokratov, ki v točkovanju za pridobitev subvencij enačijo male in velike kmetije, zahtevajo dovolj primerljivih hektarjev, potrdila o udeležbi na različnih tečajih idr. Pogosto doživlja neodobravanje, marsikdaj tudi posmeh okoliških kmetov, ki kmetujejo na konvencionalen način zaradi ekonomske računice in/ali prepričanja, da drugače več ne gre, ker da je vse skupaj šlo predaleč, ker je zemlja že preveč zastrupljena ipd. Odobravanja ne dobi niti pri svoji babici. Ko se je nepričakovano odločila za prevzem kmetije, jo je babica opomnila, da je na kmetiji treba delati. Če od koga, je prav od nje pričakovala razumevanje. Razočarana jo primerja s svetopisemsko kačo, saj je vanjo že čisto na začetku vsejala dvom. A kljub vsemu in proti vsem vztraja pri trajnostnem načinu kmetovanja in regeneraciji zemlje. Doživlja neuspeh za neuspehom, prebira strokovno literaturo, dela si zapiske v setveni koledar in se uči iz lastnih napak. Vse bolj spoznava, da je govorica narave samosvoja in napotki v setvenem koledarju ne delujejo več, da je narava muhasta in se ne ravna več po štirih letnih časih. Oktobra, čisto na začetku prevzema kmetije, je s prijatelji in z znanci v skrbi za biodiverzitetu rastlin zasadila sadike starih, že pozabljenih slivovih dreves: prapošnice, špingle, zelene renklode, ringloje, bosanske navadne češplje idr. Oma pa je vedela, da bodo pomrznile:

Dan po sajenju sem od bolečin v riti komaj stala, a ni šlo drugače, kajti sedeti nisem mogla. Čez svet je rohnel naliv, ki je spominjal na jezdece apokalipse. Medtem ko sem razmišljala o pravilu vestnega gospodarjenja in sajenju z baterijo, je oma na peči kuhala čaj. Med drobljenjem lipovih cvetov v lonček je rekla:

»To bo vse zmrznilo.«

»Kaj?«

»Slive. V tisti dolini ti ne bo nič rodilo.«

(Kramberger 2017: 22)

Protagonistka je ob nasadu starodavnih vrst sliv prvič doživela muhavost narave, pozebo, deževje in orkanski veter. Njeni opisi vremenskih katastrof so kljub bolečini in škodi poetični, metaforično bogati in slogovno prefinjeni. V sadovnjaku so ji mlade sadike uničevali tudi srnjaki. Učila se je sobivanja z različnimi prebivalci narave, srnjad je poskušala odgnati iz sadovnjaka le z zvočnim opozarjanjem. Podobno katastrofo, dvojno pozebo, je doživela ob zasaditvi vinske trte. Pomladanska pozeba, mraz in sneg konec aprila so ji uničili domala celoten nasad vinske trte:

Od štiristo trt, ki smo jih nasadili, jih je v nenadnem mrazu konec aprila pomrlo tristo devetdeset. Pomrlo, stebela so visela v rdeči inkarnatki kot mladi obešenci. Mlado listje, ki je za veliko noč ravno prav odprlo oči, je v zahrbtnem pozebju vklenil smrtonosni led, željne korenine je zabodel stoletni mraz in vse je bilo uničeno, vse, ni druge besede, začetek je zdrsnil v konec, amen.

To je morala biti, zares, morala je biti slaba šala.

»Kako pozeba? Spet? A ni bila tista lanska stoletna?«

»Baje, da bo letos še hujša.«

Zamajejo se mi tla pod nogami. April, prekleti muhavec!

Kar se je dolge tedne napovedovalo kot velikonočna pravljica v cvetočem sadovnjaku, je nepovratno drselo v neskončno velikonočno tragedijo. Suša. Osat. Porumeneli ječmen. Opečena koža. Zdaj pa še to. Zdi se mi, da me hoče nekaj, nekje, nekako, ne vem, kako, a strahovito opehariti. (Kramberger, 2017: 140–141)

V nadaljevanju si protagonistka očita, da je v prvem letu, ko ji je pozeba uničila nasad vinograda, ni bilo na kmetiji. A kaj bi pomagalo? Načrt? Vse bolj spoznava, da narava ni zgodba z načrtom od začetka do konca. Naslednje leto je doživela orkanski veter, ki je z nizkimi temperaturami znova povzročil velikansko škodo. Raznovrstno sadno drevje je v najhujšem viharju, tik preden je šla na televizijski pogovor o svoji knjigi, škropila s pripravkom tople vode, v kateri je po nasvetu soseda raztopila baldrijanove kapljice. Dvom v smiselnost lastnega početja jo vse bolj razjeda. Narava je bila zmeraj znova močnejša, pozebi je sledila suša in babičina prerokba o lakoti in puščavi se ji je zdela vse bolj mogoča:

V stari oreh pri dvorišču se zažene veter in iz krošnje odletijo šopi listja, odvrtničijo se v zrak kot obnemogle zastavice. Vse je črno: po dvorišču je od padlega orehovega listja vse črno. Cvetovi jablan so rjavi in razbrazdani, kot da ožgani z ognjem. Listje mladih sliv zakrknjeno. Nove enoletne trte visijo po vinogradu kot mladi obešenci. Ječmenove bilke na njivi se nizko pri tleh mrcvarijo s težaškim oblikovanjem klasja.

Sonce skuša na vsak način popraviti napako, nadomestiti svojo odsotnost v trenutku ledu, pretentati pogin in poskusiti znova. Zažira se v krajino z dvojno močjo. Vse samo še poslabša. Poslabša. Poslabša. Je to možno? Možno je. Možna je lakota. Možna je puščava. (Kramberger, 2017: 166–167)

Posebno oviro za ekološko kmetovanje vidi avtorica v nesmiselni kmetijski birokraciji in pridobitniško naravnanim monopolnem kmetijstvu. Protagonistkina srečanja z okoliškimi kmeti, ki prakticirajo intenzivno kmetijstvo, in uradniki, ki se držijo nesmiselnih predpisov kmetijskega ministrstva, vendar sami ne premorejo osnovnega znanja o kmetovanju, so opisani z veliko mero humorja, a kritika njihovega početja zato ni nič manjša. Sama vztraja pri trajnostnem kmetovanju, ki omogoča ponovno vzpostavitev ravnovesja z naravo. Izkustvo na lastni kmetiji ji

pravi, da je narava še zmeraj darežljiva, vendar ji je treba pomagati, da si opomore od monokultur, umetnih gnojil, polivanja gnojevke, težke mehanizacije, pesticidov, herbicidov idr. Na takšni mrtvi njivi je prvo leta svojega ekološkega kmetovanja kljub izjemni suši, brez umetnih gnojil in z ročnim puljenjem osata pridelala dovolj ječmena za kruh, kar ji vliva upanje in jo dela srečno:

Prikolica ima pokriti dno, ječmena je nekje do tretjine. Vsekakor več kot ena šajtrga. Poženem se čez leseno ogrado in skočim v zrnje. Zakopljem se vanj. Sosed se na glas zasmeje:

»Ni dosti, nekaj pa bo! Kruh boš imela!«

Pomislil: to zdaj je sreča.

Ja. Resnično, resnično. Sreča je.

(Kramberger, 2017: 204)

4 Žanrski hibrid *Po vsej sili živ*

Literarno delo Nataše Kramberger z naslovom *Po vsej sili živ* (2024), za katerega je letos prejela nagrado Prešernovega sklada, poudarja načelo raznovrstnosti kot posebno vrednoto ne le v naravi, ampak tudi v območju literature. Temelji na prepletu različnih zvrsti, združuje refleksijo o sedmih letih ekološkega kmetovanja na kmetiji v Jurovskem Dolu, pripovedi o izkušnjah, težavah in radostih tovrstnega početja ter prefinjene esejistične in poetične opise o vse hujših posledicah podnebnih sprememb za kmetijstvo, človeka in naravo.

Naslov *Po vsej sili živ*¹⁵ je vzet iz ene od vključenih pripovedi, v kateri babica in njen vnuk Simon ob koncu zime zagledata na okenski polici bujno kipečo rastlino v koritu, ki je povod za njun dialog, v katerem se ne moreta poenotiti, kako se imenujejo posamezne zeli. Za isto zel imata celo vrsto različnih poimenovanj, za njegove slovenske in latinske strokovne izraze je ona poznala številna ljudska poimenovanja. Različna imena za isto rastlino pričajo o raznoličnosti in pestrosti našega življenja ter o različnih veščinah preživetja kot temeljnem izročilu našega sveta. Če je pisateljica v *Primerljivih hektarjih* iskala vzroke za svoje neuspehe kmetovanja v »reportažnem pristopu«, v lastnem neznanju, dvoživkarstvu med pisateljevanjem in kmetovanjem, pomanjkanju orodja idr., po sedmih letih dela na svoji kmetiji pripisuje glavni vzrok vse bolj občutenim podnebnim spremembam, napaki v koledarju. Nekdanji krog štirih letnih časov se je spremenil v spiralo:

¹⁵ Knjiga je najprej izšla v nemškem prevodu pod naslovom *Mauerpfleffer* (2023). Prevedla jo je Liza Linde, pisateljica je istega leta z njo gostovala na Frankfurtškem knjižnem sejmu.

Sedem začetkov in sedem koncev kmetijskih sezon je bilo dovolj, da sem se naučila, da nisem edina, ki se opoteka na hrčkovem kolesu letnih časov, ki se ne morejo odločiti, ali bi bili štirje, dva ali pa bi se izmenjavali kar tako, brez glave in repa, po mili volji vsepovprek. Ne. Za mojo strahotno, hromečo utrujenost ni bila kriva moja neusposobljenost. Niti moj samouški pristop, dvotaktno pisateljsko-kmetijsko kolobarjenje po Evropi, zastarela kmetija brez elektrike ali pomanjkanje primernega orodja. Bilo je nekaj drugega. Bila je ... Napaka v setvenem koledarju! Ne tistem od Marie Thun ali tistem od starega sadjarja z napotki. Koledarska napaka je bila vsesplošna in vseobsegajoča in bila je grozovita. Bila je napaka v geometriji. Kar bi moralo biti krog, je postalo spirala. (Kramberger 2024: 19)

Pisateljica razmišlja o povezanosti kmetijstva z naravo in eksistenčni odvisnosti kmetov od podnebnih sprememb, sušnih obdobj, poplav, velikanske toče, pozebe, orkanskega vetra in drugih pojavov, ko je lahko v trenutku izgubljeno vse, tudi življenje. Piše, kako je tržno usmerjeno monokulturno kmetijstvo uničilo biodiverzitetu, zastupilo zemljo, porušilo ravnovesje v naravi in prispevalo k podnebni krizi. Pri okoliških kmetih prepoznava vztrajanje v monokulturnem kmetijstvu in okoljsko neozaveščenost. Opazuje, kako se zaradi monokulturnega kmetijstva in pohlepa po dobičku spreminja vaška pokrajina. Nekdanje vaške kozolce in senike so zamenjali silosi in večnadstropne skladovnice bal. Bale so povsod okrog hiš, na obronkih gozdov, pod drevesi, kjer bi sicer rastle mladike bukev, gabrov, divjih češenj idr. Trgovec z živino je sredi vasi zgradil najsodobnejše hleve, na njegovem dvorišču poteka noč in dan uvoz in izvoz živali. Okoliški kmetje potrebujejo za vzrejo živine, namenjene za masovno prodajo, vse več krme, travniki ne morejo več vzcveteti, število košenj trave se je drastično povečalo. Kmetje kosijo travo vse do pozne jeseni, po vsaki košnji polivajo travnike z ogromnimi količinami gnojevke, pozimi trosijo še apno. Z napovedjo vremena za dež se vsakokrat posredno napoveduje tudi raztros gnojevke. Kmetje so preorali sadovnjake in pašnike ter jih spremenili v brezkrayne njive koruze za krmo živine. Po njivah in kolesarskih stezah vozijo ogromni traktorji, ponoči z močno svetlobo in s hrupom jemljejo spanec ljudem, pod njihovimi težkimi kolesi umirajo živali. Skrb za biotsko pestrost je izginila, pokrajina z monokulturami se spreminja v zeleno puščavo:

Cvetoče travnike ivanjščic, zvončnic, kislic, kozjih brad in kukavičjih luč z metulji, pikapolonicami in čebelami, poljskimi škrjanci in repaljščicami je zamenjalo »sejano travinjec«: »kakovostna krma z boljšo hranilno vrednostjo in prebavljivostjo«. [...] Zeleno, ki smo ga ljubili živo zeleno, se je razraslo v košate, skoraj plišaste planjave, čudno negostoljubne za barvita krila, ki smo jih dolgo klicali opráševalci, gnezdilke, dvoživke, pevke. (Kramberger, 2024: 70)

Avtorica se ves čas kritično opredeljuje do konvencionalnega, v dobiček usmerjenega monokulturnega kmetijstva, in zagovarja trajnostno kmetijstvo. Piše o masovni proizvodnji hrane brez okusa, o visokotehnoloških rastlinjakih, masovni vzreji živali, digitaliziranih hlevih, uničevanju naravnih virov, avtomatiziranih klavnicah, gensko spremenjenih monokulturah, rabi umetnih gnojil, pesticidov, herbicidov idr. V monokulturnem kmetijstvu kot veliki industrijski panogi, ki je odraz časa, vidi velik odmik od narave, njeno iztrebljanje, uničevanje ekosistemov, umiranje rastlinskih in živalskih vrst ter enega od vzrokov za podnebne spremembe:

Globalna kmetijska industrija je milijardna panoga, ki s svojimi megalomanskimi tehnološkimi rešitvami vsako leto požre ogromne količine (naših skupnih) naravnih virov, vode, nafte, lesa, mineralov, živih organizmov in učinkovin, do danes ohranjenih prav zaradi smešnih, ezoteričnih in zarukanih praks, ki jih že stoletja iz generacije v generacijo izvajajo milijoni in milijoni kmetov in kmetov ter njihovih družin. (Kramberger, 2024: 89)

Bistvo kmetijstva po njenem mnenju ni le v pridelovanju hrane, ampak v skrbi za ohranjanje narave:

Trajnostno kmetijstvo je več kot naš vsakdanji kruh. Je ključni del globalnega ekološkega ravnotežja. Če ne dosežemo trajnosti v kmetijstvu, tudi do splošnega ravnotežja ne bo prišlo. Sodelovanje, aktivizem, eksperimentiranje, trdoživost, opazovanje. Vse to je kmetijstvo. Vse to je hrana. In ja, vse to je možnost, ki jo imamo – že imamo. (Kramberger 2024: 51–52)

Po sedmih letih kmetovanja je spoznala, da je naravi potrebno dati čas, da se regenerira, od nje se mora učiti, jo spoznavati, vzljubiti in imeti potrpljenje z njo. Opremljena s tem vedenjem ugotavlja, da je njiva, izčrpana od monokulturne pridelave, gnojevke, pesticidov in herbicidov, na kateri je v prvem letu kmetovanja ob velikanski suši posejala ječmen, omogočila njeni razširjeni družini kruh za tri leta:

Moja njiva ni bila kilava. Bila je puščava, to že, bila je beton, a dala je ječmen za kruh. Moj kruh. Naš kruh. Zadosti ga bo za tri leta. A to ni dovolj? Nobena klimatska sprememba, nobena aprilka suša in nobeno prekleto pomanjkanje dežja, ni izničilo njene edinstvene možnosti, da žakelj semena podeseteri v hrano. (Kramberger, 2024: 47)

Kmetovanje pisateljici kljub tegobam prinaša tudi veliko radosti, odkriva drobne skrivnosti narave, prisluškuje njenim glasovom, razveseli se, ko vidi, da se na njeno ekološko kmetijo počasi vrača pestrost živalskih in rastlinskih vrst. Denimo, v komaj zasajenem vinogradu žalostno opazuje, kako ji mlado trto uničuje voluhar, a se v trenutku povsem razneži, ko se mimo nje sprehodi mama jež z mladiči.

Pisateljica se nadalje sprašuje, kako spremeniti ustaljene navade pri kmetih, prepričanih, da je šlo z uničenjem narave že predaleč in ni mogoče ničesar več storiti. Sama je prepričana, da smo dolžni prevzeti odgovornost ne za rešitve, temveč za možnosti. Ko je ugotovila, da so strah in gnus ter nezaupanje do narave zelo pogosta občutja našega sveta, je potrebovala veliko časa, da je te ljudi prenehala obtoževati. Spoznala je, da mora o naravi, kmetovanju in podnebnih spremembah pripovedovati zgodbe, da je to vse, kar kot pisateljica lahko naredi in mora storiti.

Misel »Pripovedovati moram!« se v delu *Po vsej sili živi* na več mestih zapiše kot vodilni motiv. Najprej sledimo več zgodbam o suši in velikanskih požarih v svetovnih gozdovih. Pravi, da se je oboje povsem zažrlo v njeno razmišljanje. Vstop v besedilo se začne z dramatično zgodbo, kako je njeno mamo, ki je šla na prvi pomladanski dan leta 2023 v gozd nabirat pljučnike, skoraj ubilo drevo, ki se je v popolnem brezvetrju naenkrat podrlo od hude suše. Na kmetiji so v sadovnjaku zalivali mlade jablane in hruške, a kmalu ugotovili, da so od suše hirali celo orehi v najbolj mokrem pasu ob gozdu. Po Evropi so divjali požari, na Sardiniji so goreli hrasti plutovci, na Krasu je divjal peklenški ogenj. Pripovedovalka je videla tropska poletja sredi Alp, od toče in žgočega sonca povsem uničene rastline na poljih in v vrtovih.

Avtorica pripoveduje tudi, da je bila v znanstveno-razstavnem centru o globalnem segrevanju Klimahaus v Bremerhavnu na severu Nemčije, kjer si je ogledala razstavo Potovanje okoli sveta po poldnevniku 8° 34' vzhodno. S posebno občutljivostjo opisuje eno in edino mrtvo drevo v puščavski deželi Tuaregov in tuareško starko iz vasi Kanak v Nigru, sedečo v pesku pred svojim šotorom, ki v svojem jeziku govori o hudi lakoti kot posledici podnebnih sprememb, pripovedovalka pa prebira na zaslonu njene izjave v prevodu:

»Ko sem bila mlada, sem videla jelene, žirafe, noje, želve, antilope. Danes jih ne vidim več.«
»Ko sem bila mlada, sem videla dež, ki je zmeraj padal tako dolgo, da je med sipinami naredil reko. Po vsakem dežju je prišlo obilje. Hrana. Danes ni dežja, zato ni hrane.«
»Lačni smo, kako naj bomo srečni? Lakota in sreča: to dvoje ne gre skupaj. Povsem ob strani je bil zapisan zadnji citat iz njenega dolgega govora. Zazdelo se mi je, da mi bo zmanjkalo zraka. Takole je šlo. »In veter. Joj, kakšen veter imamo. Jaz se vetra bojim. Takšnega vetra ne pomnim. Odnáša vse, kar smo imeli, kar imamo, kar bomo imeli. Zemljo odnáša in krajino poka in jemlje življenje vsemu in vsem.«
(Kramberger 2024: 25)

Starka na drugem koncu sveta, v zahodni Afriki, je že doživela tisto, kar je pripovedovalkina babica iz Jurovskega Dola v *Primerljivih hektarjih* napovedala za našo prihodnost: globalne podnebne spremembe, ki vodijo v svetovno lakoto.

Za knjigo *Po vsej sili živ* si je pisateljica prvotno zamislila delovni naslov *Kdo bo z mano prosil za dež*. V okviru teme o podnebnih spremembah je nameravala pisati le o suši. Ko so se leta 2023, med pisanjem tega dela, zgodile velikanske poplave, je morala vključiti tudi to. Avtoričini opisi močnega deževja s katastrofično retoriko so izraz realnosti, krute resničnosti, bolečega dejstva o moči in nepredvidljivosti narave.

Leta 2023 je pisateljica na svoji kmetiji doživela močno deževje že spomladi, tj. pred velikimi avgustovskimi poplavami, ki so nato zajele večji del Slovenije. Ko se je sredi maja vračala iz dunajske literarne hiše, kjer je brala iz svojega romana *Primerljivi hektarji*, ni vedela, ali bo sploh lahko prišla domov. Cesto od Šentilja do doma je na dveh mestih odnesel grozovit plaz. Po treh dneh in nočeh deževja je bila njena hiša pod vodo. Sledijo katastrofični opisi stoletnih poplav v Italiji. V Emiliji-Romanji je voda preplavila celotno deželno, v blatu, ki ga je naplavila voda, so se kopičile visoke vrednosti antibiotikov, pesticidov, herbicidov in umetnih gnojil. Navaja, da je v blatu potonilo 250 milijonov čebel. Pri nas je konec maja padala tudi ogromna toča, velika kot slive. Za sabo je pustila uničene sadovnjake, vrtove, vinograde in njive.

Strah in grozo zbuja tudi opisi orkanskega vetra, bliskov in strel. Opisane so naravne katastrofe, ki imajo globalne razsežnosti in se vse pogosteje pojavljajo. Realnost so postale tudi v Jurovskem Dolu. Opisuje, kako se je ogromno, apokalipsi podobno neurje nad večji del Slovenije zgrnilo v začetku avgusta 2023. Katastrofične slike razdejanja so šle po vsem svetu. A kmalu so jih zamenjali ogromne poplave v Pekingu, na Švedskem, v Nemčiji, na Balkanu, hudourniki v Avstriji, orkanski veter v severni Italiji, ogromni požari na Havajih, v Grčiji, na Siciliji idr. Avtorica ima ves čas pred očmi, da vremenske katastrofe prinašajo razdejanje in smrt za vse v naravi, ne le za človeka: »Mrtve živali in mrtva drevesa in mrtvi upi in mrtve sanje in mrtvi domovi in mrtvi načrti in mrtva dostojanstva in mrtve gotovosti.« (Kramberger, 2024: 106) Kljub temu se pripoved ne konča katastrofično. Po veliki vodni ujmi se iz razdejanja počasi, a vztrajno oglašča novo življenje in novo upanje, kakor iz skromnih tal poganja posilživ ali homulica. V poplavljeni kleti pisateljčine »cimprače« se je naselil nižinski urh, ki se noč in dan oglašča s svojim u-u-u in išče sorodno dušo, paritveno partnerico.

5 Sklep

V antropocenu smo porušili energijsko ravnovesje na Zemlji. Planetarna razsežnost antropogenih podnebnih sprememb zato ni zgolj ekološki, temveč družbeno-kulturni problem ter sestavni del javnega diskurza, h kateremu pomembno prispeva tudi podnebna literarna fikcija kot raziskovalni predmet ekokritike. Ekokritiko lahko opredelimo kot skupek interdisciplinarnih teoretskih in metodoloških pristopov, ki izhajajo iz nehierarhičnega načina razmišljanja, vzajemnosti in medsebojne povezanosti. Preučuje različne odnose med naravo in literaturo (kulturo), v novem tisočletju namenja posebno pozornost podnebnim spremembam in ekološkimi žanrom kakor tudi aktivističnemu angažmaju, ekološki pravičnosti ter ekološkim posledicam osebnega in skupnega življenjskega sloga (Zemanek, 2018).

Po opisu pomena, značilnosti in posebnosti podnebne literarne fikcije v kontekstu komuniciranja podnebne krize je osrednji del prispevka namenjen pisateljici, esejistki in ekološki kmetici Nataši Kramberger, ki živi med Berlinom in Jurovskim Dolom, kjer je pred nekaj leti postala prevzemnica manjše, tedaj zapuščene kmetije. Predstavljeno je njeno razumevanje trajnostnega kmetovanja za vzpostavitev porušenega ravnovesja v naravi ter aktivistično delo na kmetiji, ki jo je z različnimi interdisciplinarnimi projekti odprla kot platformo za spoznavanje trajnostnega kmetovanja mladim ljudem iz vse Evrope in s katerimi uspešno prenaša teorijo socialne ekologije v prakso. Kot primera podnebne literarne fikcije sta podrobneje analizirana njen ekološki in avtobiografsko zasnovani roman *Primerljivi hektarji* (2017) ter žanrski hibrid *Po vsej sili živ* (2024), za katerega je prejela nagrado Prešernovega sklada (2025). V romanu *Primerljivi hektarji* se mlada protagonistka, pisateljica in prevzemnica mešane kmetije, srečuje z lastnimi dvomi, s predsodki in z različnimi ovirami ekološkega kmetovanja, med katere v veliki meri sodijo tudi otipljive posledice podnebnih sprememb. V najnovejšem literarnem delu *Po vsej sili živ* (2024) avtorica na prefinjen način prepleta esejsko refleksijo, avtobiografsko izpoved in poetične opise z različnimi zgodbami. Piše o izkušnjah sedemletnega ekološkega in biodinamičnega kmetovanja, o raznovrstnosti kot vrednoti v naravi in jeziku, išče povezave med pisateljivanjem in kmetovanjem, mestom in vasjo, razmišlja o vlogi monokulturnega kmetijstva v kontekstu podnebnih sprememb in izginjanja biodiverzitete ter o pomenu trajnostnega kmetovanja za ponovno vzpostavitev ravnovesja v naravi.

Številne predloge, kako uspešno komunicirati podnebno krizo, ponuja priročnik Christopherja Schraderja *Über Klima sprechen*.¹⁶ Avtor med drugim piše o pomenu podnebne fikcije (literature, likovne umetnosti, iger, glasbe idr.), vlogi slikovnega gradiva, čustev, metafor in humorja, predlaga pripovedovanje lokalnih in konkretnih zgodb, pozitivno naravnost, iskanje konkretnih rešitev, izogibanje katastrofičnim scenarijem, podnebno komuniciranje naj ne vzbuja strahu in groze ter občutkov krivde. Podnebna fikcija, v našem primeru literarni deli *Primerljivi hektarji* in *Po vsej sili živ* Nataše Kramberger, prinaša v primerjavi z neliterarnimi diskurzi kreativno in estetsko upodobitev podnebne krize, drugačen, nov, z različnimi narativnimi strategijami in slogovnimi sredstvi ubeseden pogled na perečo temo.

V romanu *Primerljivi hektarji* pisateljica pripoveduje avtobiografsko zgodbo o težavah in radostih ekološkega kmetovanja na svoji kmetiji v Jurovskem Dolu, ob tem tudi osebno izkušnjo s posledicami podnebnih sprememb. Protagonistka doživlja na svoji kmetiji vse pogostejše vremenske ujme, pozebe, izrazito sušo in orkanski veter, ki ji povzročajo veliko škodo. Na vse to se odziva čustveno prizadeto, vendar ne obupa, vztraja, se posvetuje pri ljudeh z izkušnjami in išče nove rešitve. Sadno drevje poskuša obvarovati pred napovedano pozebo z rosenjem pripravka iz tople vode in baldrijana, kakor ji je predlagal znanec, uničene mladike sliv in vinske trte s pomočjo sorodnikov in prijateljev dvakrat na novo posadi. Opisi vremenskih ujm so katastrofični, vendar obenem tudi razrahljani, še posebej s humornimi scenami in z dialogi. Grozljivemu opisu orkanskega vetra je npr. pridružena smešna zgodba o glasnem, neprekinjenem oglašanju klopotca (s ponavljajočim se zapisom onomatopoiije teketeketeketeketete), ki preglasi vso dolino. Roman ponuja različne poglede na podnebne spremembe. S protagonistko lahko sočustvujejo in se identificirajo mnoge mlade prevzemnice kmetij, medtem ko lahko lik babice s svojimi bogatimi izkušnjami, poznavanjem vremenskih pregovorov, z ljudsko modrostjo, religioznimi razlagami in s prerokovanjem podnebne katastrofe pritegne starejše bralke.

V literarnem hibridu *Po vsej sili živ* zavzemajo podnebne spremembe osrednje mesto. Ubesejene so v obliki prvoosebne izpovedi pisateljice in kmetice s sedemletno izkušnjo ekološkega kmetovanja v času vse hujše podnebne krize, različnih konkretnih zgodb o podnebnih spremembah, poročanja o poplavih doma in po svetu, ki so se zgodile leta 2023, katastrofičnih in liričnih opisov suše in poplav ter

¹⁶ <https://klimakommunikation.klimafakten.de/>

različnih refleksij, ki se iztečejo v sporočilo o pomenu trajnostnega kmetovanja za ohranjanje porušenega ravnovesja v naravi. V primerjavi z romanom *Primerljivi hektarji* so posledice suše in poplav tematizirane kot globalni pojav, vendar s konkretnimi zgodbami, ki se dogajajo v lokalnem Jurovskem Dolu in svetovnem prostoru. Avtorica v bralki ali bralcu prebujata različna čustva in občutja. Strah in grozo ubesedi z dramatičnim, zasoplim dialogom med protagonistko in njeno mamo, ki je na spomladanski dan komaj ubežala smrti, ko se je v gozdu od suše podrlo drevo, apokaliptično razsežnost suše z opisi požarov po Evropi, npr. mogočnih hrastov plutovcev na Sardiniji. Prav takšna občutja zbujejo tudi opisi poplav iz leta 2023, ki jih je protagonistka izkusila na lastni koži doma ali spremljala njihovo uničujočo moč po svetu v medijih. Pripovedi in opisi podnebne krize v tem delu prebujajo občutke strahu, vendar dogodki niso izmišljeni, ampak poetično stilizirana resničnost. Avtorica jih mehča s prefinjenimi poetičnimi opisi dogajanja v naravi. Takšen je npr. opis kroženja ptic nad ostarelim in izsušenim orehom na domačem dvorišču v trenutku, ko so ga morali podreti. Avtorica v delu *Po vsej sili živ* bralca nagovarja k premisleku o ravnanju z naravo s čustveno vsebino posledic podnebne krize, kritičnim pogledom na monokulturno kmetijstvo in z lastno izkušnjo ekološkega kmetovanja, v katerem vidi možnost za vzpostavitev ponovnega ravnovesja z naravo. Sprašuje se tudi o tem, kako govoriti o planetarni ekološki krizi, ne da bi zapadli v pretiran antropocentrizem, znanstvenost ali patetičnost. Sama sebi odgovarja, da mora o človekovem odnosu do narave pripovedovati zgodbe zase in za vse nas.

Opomba

Prispevek je nastal v okviru projekta NOO Komuniciranje podnebne krize za uspešen prehod v zeleno družbo - ZELEN.KOM (evidenčna številka C3330-22-953012), ki ga financira Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in inovacije.

Viri in literatura

- Čeh Steger, J. (2012). Ekologizacija literarne vede in ekokritika. *Slavistična revija* 60 (2), 199–212.
- Čeh Steger, J. (2015). *Ekokritika in literarne upodobitve narave*. Maribor: Zložba Litera.
- Čeh Steger, J. (2024). Roman o podnebnih spremembah med znanstveno fantastiko in realnimi izkušnjami. *Ježik in slovstvo* 69 (1–2), 151–163.
<https://doi.org/10.4312/jis.69.1-2.151-163>
- Dürbeck, G. (2015). Das Antropozän in geistes- und kulturwissenschaftlicher Perspektive. In: Dürbeck, G. & U. Stobbe (Hg.), *Ecocriticism. Eine Einführung*. Böhlau Verlag Gmb & Cie. 107–122.
- Đurđević, G. (2024). Ekokritički predgovor. V: G. Đurđević et al. (Eds.), *Ekokritika između kulture i nature. Zvezak 1*. Sveučilište u Zadru. 8–21.
- Glotfelty, Ch. & H. Fromm (Eds.) (1996). *The Ecocriticism Reader. Landmarks in Literary Ecology*. Athens: U of Georgia P.

- Goodbody, A. (1998). Literatur als Ökologie. Zur Einführung. In: A. Goodbody (Hg.), *Literatur als Ökologie*. Amsterdam: Rodopi. 11–40.
- Heise, K. U. (2004). Ecocriticism/Ökokritik. *Metzler Lexikon Literatur und Kulturtheorie. Ansätze, Personen, Grundbegriffe. Dritte, aktualisierte und erweiterte Auflage*. Ansgar Nünning (Hg.). Stuttgart, Weimar: Verlag J. B. Metzler. 130–131.
- Heise, U. K. (2010). *Nach der Natur. Die Artensterben und die moderne Kultur*. Stuttgart: Suhrkamp Verlag.
- Hofer, S. (2007): *Die Ökologie der Literatur. Eine systemtheoretische Annäherung. Mit einer Studie zu Werken Peter Handkes*. Bielefeld: transcript Verlag.
- Kramberger, N. (2017). *Primerljivi bektarji. Pripoved o setvenem koledarju*. Ljubljana: LUD kultura.
- Kramberger, N. (2021). *Verfluchte Misteln*. Prev. Liza Linde. Berlin: Verbrecher Verlag.
- Kramberger, N. (2023). *Mauerpfaffen*. Prev. Liza Linde. Berlin: Verbrecher Verlag.
- Kramberger, N. (2024). *Po vsej sili živ*. Novo mesto: Goga.
- Mayer, S. (2015). Klimawandelroman. In: G. Dürbeck & U. Stobbe (Hg.), *Ecocriticism. Eine Einführung*. Böhlau Verlag Gmb & Cie. 233–244.
- Zemanek, E. (2018). Ökologische Genres und Schreibmodi. Naturästhetische, umweltethische und wissenspoetische Muster. In: E. Zemanek (Hg.), *Ökologische Genres. Naturästhetik, Umweltethik, Wissenspoetik*. Vandenhoeck & Ruprecht. 9–56.

Spletni viri

- Goodbody, A. (4. Dezember 2020). Was ist Climate Fiction? Kurzvortrag.
<https://agoodbody.online/files/Was%20ist%20Climate%20Fiction.pdf>
- N1 podkast s Suzano Lovc (5. 2. 2025). *Zemlja omogoča, da se zgodi čarovnija*.
<https://n1info.si/video/podkast/zemlja-omogoca-da-se-zgodi-carovnija/>
- Zelena centrala iz Jurovskega Dola. https://www.zelenacentrala.eu/blog/?page_id=7
- Über Kilima sprechen. Das Handbuch. <https://klimakommunikation.klimafakten.de/>
- Življenje v Berlinu zamenjala za slovenskogoriško kmetijo, na katero prihajajo mladi iz vse Evrope (31. 8. 2024).
<https://maribor24.si/lokalno/sveti-jurij-v-slovenskih-goricah/zivljenje-v-berlinu-zamenjala-za-slovenskogorisko-kmetijo-na-katero-prihajajo-mladi-iz-vse-evrope/>

O avtorici

Jožica Čeh Steger je redna profesorica za slovensko književnost na Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru. Raziskuje slovensko književnost 19. in 20. stoletja, zlasti kratko prozo in poezijo, literarno dvo- in medkulturnost v slovenski in dunajski moderni, metaforo in simbol v književnosti ter ekokritiko. Več semestrov je bila gostujoča predavateljica na graški in dunajski univerzi, z raziskavami slovenske književnosti je nastopila v Budimpešti, Osijeku, Opatiji, Zagrebu, Sombotelu, Hamburgu, Leipzigu, Gradcu, na Dunaju, v Celovcu idr. Napisala je štiri samostojne znanstvene monografije (*Metaforika v Cankarjevi kratki pripovedni prozi, Ekspresionistična stilna paradigma in kratki pripovedni prozi 1914–1923, Ekokritika in ekofeminizem, Razgledi po slovenski moderni*) in dve v soavtorstvu. Uredila je več monografij in zbornikov. Za znanstvenoraziskovalno delo je prejela Miklošičevo nagrado Filozofske fakultete Univerze v Mariboru in nagrado Univerze v Mariboru.